literatury. Cílem reformy totiž bylo navrácení řádové observance k pramenům, tedy k tradici raného mnišství skloubené s Benediktovou řeholí. Autor přesvědčivě představuje důvody neúspěchu Traversariho reformního snažení, mezi kterými se vyjímá absence zkušeností s řízením kongregace (účast na generální kapitule, která jej jmenovala představeným, byla jeho vůbec prvním vystoupením na vrcholném shromáždění řádu), neznalost poměrů v řádu a jednoznačný odpor eremitů zastupujících elitu kongregace, k nimž Traversari nepatřil. Sám camaldolský reformátor označil den svého jmenování za smolný. Zda měl na mysli zmíněné důvody, nebo jej k tomuto prohlášení vedly jiné skutečnosti, se však nedozvídáme. Stejskal na základě podnětné komparace s reformami, které podnikl Ludovico Barbo (1382–1443) v benediktinském klášteře sv. Justýny v Padově, přičítá neúspěch rovněž způsobu, jakým Traversari obrodu observance prosazoval. Barbovy reformy se zprvu omezily pouze na mnišskou komunitu v Padově a ta následně působila jako vzor pro další kláštery přejímající tamější praxi. Traversariho reformní úsilí naopak postupovalo shora z jeho pozice generálního představeného a ztroskotalo na rozmanitých dílčích problémech jednotlivých klášterů, které znesnadňovaly řádovou centralizaci.

Jedním z Traversariho oponentů, jemuž se Stejskal věnoval již ve své knižní prvotině z roku 2004, byl zasloužilý a vážený člen řádu, eremita Jan Jeroným. Pasáže zdůvodňující nepřátelství obou mužů mají v knize jistě opodstatněné místo, avšak několikastránkový rozbor Jeronýmových kázání, který je následně poměrně uměle našroubován na vkus tehdejších humanistů ohledně *ars praedicandi*, působí poněkud nepatřičně.

Následující kapitola popisující Traversariho kontakty s ostatními humanistickými učenci má potenciál otevřít diskusi o povaze komunikační sítě mezi tehdejšími vzdělanci. Na základě vzájemného sdílení informací mezi lidmi různého společenského postavení, které dokládá Traversariho rozsáhlá korespondence, autor předkládá možnost antedatování tzv. učenecké republiky (*res publica litteraria*), jež se v literatuře tradičně vymezuje až působením Erasma Rotterdamského. *Res publica litteraria* bývá dle autorových slov charakterizována rovnocennou intelektuální spoluprací bez ohledu na geografické, stavovské či konfesijní hranice. Traversariho kontakty s ostatními humanisty však splňují pouze charakteristiku, která zdůrazňuje překonání stavovských bariér. Autor sice zmiňuje Traversariho účast na koncilu ve Florencii, na němž byli přítomni i řečtí učenci, kteří se dle něj stali součástí oné „učenecké republiky", své tvrzení ale nedokládá konkrétními příklady. Ani o překonávání konfesijních hranic v rámci Traversariho kontaktů nenacházíme v knize doklady. Vědom si těchto omezení autor nakonec navrhuje pro komunikační síť vzdělanců kolem Ambrogia Traversariho pojem „učenecká protorepublika".

Rozsahem nejkratší kapitola životopisu popisuje Traversariho účast na koncilech v Basileji, Ferraře a ve Florencii. Délka kapitoly odpovídá rozsahu pramene, s nímž autor v knize nejvíce pracuje. *Hodoeporicon*, v jehož psaní Traversari ustal z nejasného důvodu v létě 1434, se k jeho přítomnosti v Basileji, kde se ocitl na sklonku srpna 1435, již nijak nevyjadřuje. Autor tedy působení Traversariho jakožto papežského vyslance na zmíněných koncilech opírá zejména o korespondenci, kterou však nevyužívá tak důkladně jako *Hodoeporicon*. Přesto se dozvídáme o Traversariho obhajobě papežských zájmů a s ní spojeném vyjednávání s císařem Zikmundem. Na koncilu ve Florencii se nadto dostalo Traversarimu obrovské cti, když mohl podepsat dekret o sjednocení západní a východní církve.

Vysoká míra dochovaných pramenů a šíře aktivit činí z Ambrogia Traversariho takřka nepřehlédnutelnou osobnost. Předložená publikace tento potenciál využívá v omezené míře, můžeme však doufat, že se stane příslibem dalšího bádání o této významné postavě dějin mnišství a humanismu.

Stanislav Hlaváč

Jindřich Marek, *Václav Koranda mladší. Utrakvistický administrátor a literát*, Nakladatelství Lidové noviny – Národní knihovna ČR, Praha 2017 (= Středověk 3)

259 s., ISBN 978-80-7422-586-4 (NLN), 978-80-7050-693-6 (NK ČR)

Václav Koranda mladší (asi 1425–1519) je známou osobností pozdního středověku – byl děkanem artistické fakulty, rektorem Karlovy univerzity, politikem, administrátorem utrakvistické církve a v neposlední řadě také majitelem rozsáhlé knihovny. Prostřednictvím jeho pečlivého portrétu sestaveného na základě objevených a nově identifikovaných pramenů nabízí Jindřich Marek jedinečný vhled do náboženské, intelektuální a knižní kultury v pozdně středověkých Čechách.

Kniha je otevřena úvahou nad knižní kulturou. Marek zde využívá množství zahraniční literatury, v níž jsou témata jako výzkum čtenářství, marginálií a materiálního textu v současné době velmi živá. Tato kapitola je tak zároveň užitečným přehledem o *statu quaestionis* dané problematiky. Následuje Korandův stručný životopis. Škoda jen, že kapitolka „Smrt a druhý život" (s. 34–37) se o „druhém životě" v podstatě nezmiňuje, omezuje se na zprávy o Korandově smrti a rekonstrukci jeho pravděpodobného věku (o němž se prameny rozcházejí).

Koranda je následně poprvé skutečně představen jako utrakvistický administrátor, a to díky Markově unikátnímu nálezu úředních písemností z období jeho správy konzistoře. Ty se dochovaly jako makulatura v Korandových knihách a jde o zcela novou pramennou základnu – celkem 219 fragmentů, obvykle zlomků listů. Jsou sepsány v Příloze 1 a přinášejí jedinečný pohled na fungování utrakvistické administrativy. Ta se, jak Marek ukazuje, formovala po vzoru administrativy katolické a potýkala se s obdobnými potížemi. Přestože jednotlivé zlomky mnohdy neodhalí celý příběh, konflikt či problém, jako celek úspěšně prezentují rozvinutou utrakvistickou byrokracii – řešení manželských sporů, morálních konfliktů, problémů s nedostatkem kněží a podobně. Z místních názvů sestavuje Marek mapu – utrakvistickou síť, která se shoduje se závěry dřívějších badatelů.

V další části se Marek soustředí na Korandovo literární dílo. Jde zejména o polemické listy a traktáty, a to jak proti katolíkům, tak proti radikálním reformátorům, v češtině i v latině. Kromě textů z Korandova *Manualníku* (Národní knihovna ČR, Praha, sign. XVII F 2) jsou mezi Korandova díla poprvé uceleně zařazeny také texty z jeho brněnského rukopisu (Moravský zemský archiv, Brno, fond G 12, sign. Cerr II, č. 5). Celé dílo je chronologicky seřazeno a představeno v Příloze 4, celkem jde o 71 položek. Osobně bych v tomto seznamu ocenila informaci, zda jde o autograf (či spíše upozornění, pokud o něj nejde; většina textů je totiž zahrnuta v Korandově *Manualníku* zapsaném jeho rukou). Tyto údaje by přímo poukázaly na rozšíření textů – kdo Korandova díla opisoval kromě něho samého? Jak moc byla čtena? Dozvěděli bychom se tak, do jaké míry mohly Korandovy názory ovlivňovat jeho současníky.

Co se týče charakteru polemik, všímá si Marek Korandova pragmatismu a pečlivé volby stylu podle účelu a postavení osoby, které píše. Poznamenává také: „V průběhu diskusí o utrakvismu s katolíky byly již dávno vytříbeny argumenty, a tak každé nové zpracování mohlo mít nový ráz především po formální, nikoliv však po obsahové stránce." Mluví dokonce o „nudné materii" a o tom, že „většina traktátů budí dojem, že byly psány jaksi ‚ex officio', bez skutečné osobní zainteresovanosti autora tématem" (vše s. 90). Tento dojem jsem neměla. Koranda v listech vystupuje velmi důrazně, mnohdy až agresivně, a neváhá využívat argumentů *ad hominem* (např. s. 95, pozn. 409, či s. 82, pozn. 362), invektiv (např. *matlaniny blenové* na s. 95, *chocholúši holený* a další na s. 96) a velmi často také metadiskurzu. Zlatý důl v oblasti výzkumu jazyka představuje Korandova polemika s Hilariem Litoměřickým (Koranda píše česky, Hilarius odpovídá latinsky, Koranda opět česky s tím, že latinu *poztrácel na polích*, Hilarius se znovu latinsky vysmívá, že Koranda jeho latině špatně porozuměl atp.). Pozornost však upoutají i další vědomé reflexe použitého „kódu": Koranda poukazuje na špatné citace z Písma, slovíčkaří, „napomíná protivníka, že se prohřešil proti zákonům gramatiky, když udělal chybu v pádu v latině a že ignoruje dětské základy…" (s. 70), či vytýká „svému protivníkovi, že ve svém listu neuvedl pozdravení, nepodepsal jej a ani nepřitiskl pečeť" (s. 82). To vše je pravděpodobně skutečně důsledkem toho, že – jak píše Marek – argumentačně Koranda neměl co nového dodat, nicméně to v žádném případě nepůsobí, jako by autor nebyl osobně zainteresován. Pozdně středověká explicitní reflexe náboženského diskurzu se zde podle mého názoru projevuje jako pozoruhodné téma, které by si zasloužilo samostatnou analýzu.

Poslední oddíl je věnován Korandově knihovně a Příloha 2 podává přehled dochovaných svazků. Jde o 71 knih, z toho 11 nově určených – těm je věnována Příloha 3, kde jsou podrobněji popsány. Obsahová analýza Korandovy knihovny staví rukopisy (46) vedle inkunábulí (25) – Marek úspěšně ukazuje, že se k nim Koranda choval stejným způsobem. Protože do „knihovny" Marek zahrnuje pouze svazky označené Korandovým monogramem, v jeho seznamu není například inkunábule Bible, kterou Koranda doprovodil bohatými marginálie mi (Královská kolegiátní kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, Ms. 7). Vzhledem k tomu, že ani svůj *Teologický slovník* si Koranda vlastním monogramem neoznačil, se domnívám, že by tato Bible a podobné svazky v seznamu figurovat měly, byť třeba odděleny od ostatních. Kromě obsahové analýzy Marek detailně popisuje také Korandovy marginálie, způsob opatřování textů a vytváření knihovny jako celku – jde myslím o první takto podrobné zpracování všech aspektů osobního vztahu ke knihám v pozdním středověku. Z Markova srovnání

s jinými osobními knihovnami vychází ta Korandova jako skutečně jedinečná.

Svazek je připraven pečlivě (chyb a překlepů je zde minimum), Marek se vyhýbá unáhleným závěrům a důsledně odděluje vlastní domněnky od zdokumentovaných skutečností. Osobně bych však ocenila také rejstřík rukopisů. V rámci této inovativní studie rovněž vychází najevo řada konkrétních informací o různých osobách a událostech – materiál, jenž nepochybně dobře poslouží mnoha dalším medievistům.

Na konci předloženého portrétu se Jindřich Marek připojuje k názoru Josefa Macka, který Korandu nazývá „tichošlápkem, jenž se vždy raději až dodatečně připojuje k vítězům" (s. 152). Takový závěr není podle mého názoru předloženým materiálem podpořen: Koranda zřejmě nejen aktivně spravoval utrakvistickou konzistoř a úspěšně shromáždil nebývale rozsáhlou knihovnu, ale také nevybíravě a ostře polemizoval se svými protivníky. Kromě toho představu tichošlápka narušuje například popis, jak při jednom konfliktu *zchytiv se, jako nesmyslný běhal a křičel* (s. 32). Zopakováním Mackova závěru Jindřich Marek neopodstatněně znevažuje množství zcela nových informací, vzácných poznatků a postřehů, které jeho vynikající kniha přináší.

Lucie Doležalová

Antonín Kalous, *Late Medieval Papal Legation. Between the Councils and the Reformation*, Viella, Roma 2017 (= Viella History, Art and Humanities Collection 3)

255 s., ISBN 978-88-6728-942-4

Sedm let po vydání knihy *Plenitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450–1526)* z pera Antonína Kalouse (srov. SMB 3, 2011, s. 323–326) vyšel její přepracovaný anglický překlad. Z publikace vypadla rozsáhlá prosopografická a ediční příloha, přibyly naopak některé nové kapitoly, další byly výrazně rozšířeny. Autor vymezuje chronologický rámec podávaného výkladu obdobím od poloviny 15. do počátku 16. století, a pohybuje se tedy – jak napovídá podtitul – „mezi koncily a reformací". Geograficky kniha zůstává zaměřena převážně na střední Evropu, chápanou jako Čechy, Uhry a Polsko, okrajově též německé země. Cílem je zjistit, jak fungoval úřad legáta/nuncia v uvedených časoprostorových souřadnicích.

Autor čtenáře nejprve uvádí do poměrně komplexní a dynamicky se vyvíjející terminologie papežských reprezentantů. Ve sledované době lze rozlišovat především legáty *de latere* (kardinálové) a nuncie *cum potestate legati de latere* (ostatní prelátí); prostí papežští vyslanci se pak označovali pouze jako nunciové či *oratores*. Z představení pramenů vyplývá velká heuristická náročnost tématu: vedle vydaných sbírek kanonického práva se většina dokumentů nachází ve vatikánském archivu, resp. v apoštolské knihovně, některé depeše se dochovaly v Benátkách a další relevantní písemnosti jsou roztroušeny všude tam, kde legáti působili. Zde Kalous využil své výjimečné znalosti uherského prostředí a zdařile vytěžil zejména materiál uložený v Budapešti, stranou však pochopitelně nezůstal ani archivní výzkum v Čechách a na Moravě.

Další kapitola se věnuje autoritě a pravomocím legátů a nunciů, jež byly definovány kanonickým právem, ale také dalšími dokumenty, které papežský reprezentant dostával na cestu (legační bula a jednotlivé fakulty). Jakožto zástupci nejvyššího pontifika soustřeďovali legáti ve svých rukách soudní jurisdikci nad klérem jim svěřené provincie, mohli zasahovat do obsazování církevních beneficií a kromě toho byli oprávněni vydávat nejrůznější milosti, čímž do jisté míry suplovali papežskou penitenciárii *in partibus*. Zároveň však fungovali také jako papežští diplomaté v pravém slova smyslu, takže jim byly svěřovány i ryze politické úkoly.

V následujícím výkladu již Kalous zkoumá aspekty spojené s aktivitami legátů a nunciů během jejich misí. Na řadu přichází líčení ceremoniálu při odjezdu z Věčného města a nakonec i návratu, ale také analýza výjimečného postavení legátů coby „zosobnění" papeže na cizích dvorech. Šlo především o slavnostní adventus a setkání s místními vládci, kdy musel legát dbát na jemné nuance symbolické komunikace v zájmu zachování cti a prestiže papežství na úkor světské moci. Pozornost je věnována také cestě papežských diplomatů i jejich doprovodu, který se lišil v závislosti na oficiálním titulu v církevní hierarchii: zatímco legáti měli k dispozici služebnictvo čítající i několik stovek osob (jen kancelář mohla zaměstnávat 50 úředníků a písařů – s. 132), nunciové se museli spokojit s podstatně skromnější družinou. Velmi plasticky se podařilo popsat finanční zázemí legátů. V 15. století náklady na legace vesměs přebírala papežská komora, přičemž i zde platilo, že legáti měli nárok na o poznání vyšší měsíční taxu